

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ім. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

З ІСТОРІЇ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

ВИПУСК 10–11

УДК 94(477.8)''11/19''

З 11

Друкується за рішенням Вченої ради Інституту українознавства ім.І. Крип'якевича НАН України

З історії західноукраїнських земель / [наук. редактор і упорядник Ірина Орлевич]: Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2015. – Вип. 10–11. – 318 с.

У збірнику висвітлено проблеми культурно-релігійного життя ранньомодерного періоду, суспільно-політичні та культурні процеси другої половини ХІХ–ХХ ст. на західноукраїнських землях. Проаналізовано історію українського братського руху ХVІІ–ХVІІІ ст., політичні, культурні й побутові аспекти перебігу Першої світової війни.

Видання підготовлено спільно з Інститутом релігієзнавства – філією Львівського музею історії релігії.

From the history of Western Ukraine / [Edited and compiled by Iryna Orlevych]: National Academy of Sciences of Ukraine, I. Krypyakevych Institute of Ukrainian Studies. – Lviv, 2015. – Vol. 10–11. – 318 p.

Problems of cultural and religious life of the early modern period, the socio-political and cultural processes of the late 19th and 20th centuries in Western Ukraine are highlighted in the collection volume. The history of Ukrainian brotherhood movement of the 17th and 18th centuries, political, cultural and everyday aspects of the course of the First World War are analyzed.

Опубліковано за сприяння Фонду Катедр Українознавства, освітньої неурядової благодійної інституції (США)

This publication was supported by the Ukrainian Studies Fund, Inc., an educational non-profit charity for the advancement of Ukrainian studies.

Редакційна колегія:

Микола Литвин (*голова*), Володимир Александрович, Леонтій Войтович, Наталія Колб (*секретар*), Орест Малиць, Ірина Орлевич (*наук. редактор і упорядник*), Марія Омельчук, Іван Патер, Остап Серeda, Олександр Ситник, Феодосій Стеблій, Ігор Соляр, Томаш Пудлоцький.

Свідоцтво про реєстрацію ЗМІ
КВ № 19969–9769Р від 17.05.2013 р.

ISSN 0536-079X

© Інститут українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України, 2015

Ігор РАЙКІВСЬКИЙ

ВНЕСОК ВОЛОДИМИРА АНТОНОВИЧА В УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНЕ САМОУСВІДОМЛЕННЯ ГАЛИЧАН ОСТАННЬОЇ ТРЕТИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Головну роль у національному відродженні (модерному націотворенні) ХІХ – початку ХХ ст. відіграло утвердження модерної української національної самосвідомості, що стало заслугою передової інтелігенції. Тогочасні відносини між українськими суспільствами (точніше їхніми національними елітами), коли етнічні українські (“руські”, “малоруські”) землі перебували під владою Росії та Австрії (Австро-Угорщини), були одним з основних питань історії України імперського періоду. Іван Франко справедливо писав про “представників трьох різних поколінь” в українському русі півавстрійської Галичини, вплив яких “поширився здебільшого між інтелігенцією, а частково й між народом: у 60-их роках ХІХ ст. домінував вплив Куліша, у 70-их [із середини 1870-х років – *І. Р.*] і 80-их – Драгоманова, а в 90-их – Грушевського”¹. Отже, Іван Франко окремо не згадував про Володимира Антоновича, але наддніпрянський історик відіграв особливу роль в українському національному самоусвідомленні галичан упродовж усієї останньої третини ХІХ ст.

Мета статті – розкрити роль В. Антоновича у розвитку національного руху в Галичині та його зв’язки з галичанами. Обрана тема привертала увагу деяких дослідників², але й сьогодні до неї виникає науковий інтерес.

В. Антонович був одним із провідних діячів громадського руху на Наддніпрянській Україні в 1860–1890-х роках, в основі ідеології якого лежали головні елементи українського національного міфу: уявлення про свою націю як селянську демократичну,

¹ *Франко І.* Українці // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – К., 1984. – Т. 41. – С. 189.

² *Кордуба М.* Зв’язки В. Антоновича з Галичиною / М. Кордуба // Україна. Науковий двохмісячник українознавства. – Київ, 1928. – Кн. 5. – С. 33–78; *Дорошенко Д.* Володимир Антонович. Його життя й наукова та громадська діяльність / Д. Дорошенко – Прага, 1942. – 168 с.; *Чорновол І.* Польсько-українська угода 1890–1894 рр. / І. Чорновол – Львів, 2000. – 247 с.; *Світленко С.* Світ модерної України кінця ХVІІІ – початку ХХ століття: зб. наук. праць / С. Світленко. – Дніпропетровськ, 2007. – 460 с.; *Rawita-Gawroński F.* Włodzimierz Antonowicz. Zarys jego działalności społeczno-politycznej i historycznej / F. Rawita-Gawroński. – Lwów, 1912. – 144 s.; *Maciak D.* Próba porozumienia polsko-ukraińskiego w Galicji w latach 1888–1895 / D. Maciak. – Warszawa, 2006. – 407 s. та ін.

вони вважали себе нащадками славних козаків і гетьманів³. В. Антонович став одним з ідеологів “хлопоманства” – течії у громадівському русі, до складу якої увійшла група студентів Київського університету, вихідців із польської та спольщеної шляхти Правобережжя. “Хлопомани” вирішили зблизитися з правобережним українським селянством, щоби відстоювати його соціальні інтереси, утверджувати національну самосвідомість. Напередодні польського повстання 1863 р. В. Антонович у памфлеті “Моя сповідь”, опублікованому в петербурзькому журналі “Основа” за 1862 р. (№ 1), відкрито порвав із польським суспільством і став на бік українського народу, серед якого виріс, дізнався про його гірку долю та який “полюбив більше своїх шляхетських звичок і своїх мрій”⁴.

В. Антонович як видатний історик і громадський діяч звернув увагу на піддавстрійську Галичину, яку вважав невід’ємною частиною етнічних українських земель. У “Відзиві з Києва” 1862 р. він виявив симпатії до національно-визвольної боротьби галицьких русинів, написав про існування в російському суспільстві підтримки “старанням Болгар, Хорватов, Словенцев, Лужичан восстановить или развить свои литературы..., всеобщую симпатию пользуются усилия Русинов галицких к обособлению своей народности из-под польского влияния...”. Водночас у відповідь на критичні відгуки в російській великодержавній пресі щодо просвітницької діяльності українських громадівців риторично запитував: “...Почему же Русины русские [наддніпрянські – *І. Р.*] должны быть одни лишены права, признанного за всеми другими народностями”⁵. У лекціях професора Київського університету, конспект яких зберігається в Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського (м. Київ)⁶, історія “Галицької Русі” висвітлювалася з українських національних позицій. Прикметно, що кількість студентів, які хотіли прослухати в університеті лекційний курс з історії Галичини, за короткий час потроїлася (про це особисто від Володимира Антоновича довідався Григорій Галаган)⁷.

Лектор В. Антонович наголошував, що поштовх у національному русі галицьких русинів дала революція 1848–1849 рр. Після поразки “Весни народів” у Галичині виділилися дві “партії”. Активнішою на перших порах була, за його словами, “русско-политическая партія”, “русофіли, які вважали можливим відродження своєї народності “только при посредствѣ Русскаго государства”, намагалися засвоїти “все черты русской народности”⁸. Однак насправді, як вважав В. Антонович, русофільські діячі добре не знали ні російської літературної мови, ні галицького народного елементу, писали “особымъ жаргоном [“язичієм” – *І. Р.*], котораго не понимаетъ

³ Скељчик С. Українофіли: світ українських патріотів другої половини ХІХ століття / С. Скељчик. – Київ, 2010. – С. 24, 25.

⁴ Антонович В. Моя исповедь / В. Антонович // Антонович В. Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори / [упоряд. О. Тодійчук, В. Ульяновський; вступ. ст. та коментарі В. Ульяновського]. – Київ, 1995. – С. 88, 89.

⁵ Отзвѣ изъ Киева // Син України: Володимир Боніфатійович Антонович: у 3 т. / [упоряд. В. Короткий, В. Ульяновський]. – Київ, 1997. – Т. 2. – С. 95.

⁶ Історія Галицкой Руси по лекціямъ В. Б. Антоновича. – Б. м., б. г. – 296 с.

⁷ До кївно-галицьких зв’язків початку 1870-х років (З щоденників Г. П. Галагана) / [подав А. Степович] // За сто літ. Матеріали з громадського і літературного життя України ХІХ і початків ХХ століття. – Харків; Київ, 1930. – Кн. 5. – С. 191.

⁸ Історія Галицкой Руси по лекціямъ В. Б. Антоновича. – С. 278, 280, 283.

ни галицькій крестьянинь, ни рускій литераторъ”, виявляли “отсутствие общеевропейского развития”⁹. Симпатії В. Антоновича були на боці народівців, що мали на меті “мѣстный оттѣнокъ народности возвести въ культуру и гражданскій элементъ”, зробити із простонародної мови літературну¹⁰. В умовах антиукраїнських репресій царизму¹¹ історик наголошував на своїй лояльності до влади, відсутності національно-державницьких прагнень. “... Народность эта [малоруська – *I. P.*], – писав він у статті «Моя сповідь», – совершенно лишена государственного инстинкта; она не только не составляла отдельного государства, но добровольно отклонила образование такового, ... когда исторические обстоятельства давали на то возможность (в половине XVII ст.). Малороссия вошла в состав Русского государства добровольно, без завоевания и борьбы... Малорусская литература никогда не подымала даже намека о политическом сепаратизме и всегда считала этот мотив для себя чуждым”¹².

Як автор В. Антонович дебютував у Галичині на сторінках журналу “ранніх” народівців “Мета” в кінці 1863 р. (№ 3) віршем “З колишнього” під псевдонімом В. Маринчук¹³. Однак найбільшу популярність у народівській пресі він здобув історичними розвідками, які обстоювали українську національну самобутність. У львівському журналі “Правда”, що мав загальноукраїнський вимір (виходив із 1867 р.), статті В. Антоновича друкували під псевдонімами Низенко, Пасічник, Турист, а також підписані його прізвищем¹⁴. Так, у невеликій статті історика, підписаній “Д-ж-в”¹⁵, містилася критична оцінка діяльності міністра освіти Росії графа Дмитра Толстого в 1866–1880 рр., що чинив перешкоди для розвитку народної просвіти. В. Антонович

⁹ Там само. – С. 284, 286.

¹⁰ Там само. – С. 283, 284, 286.

¹¹ В. Антонович згадував про складні політичні умови, в яких працювали українські діячі в Росії після розгрому Кирило-Мефодіївського братства, за винятком короткотривалих “відлиг”. Так, після приїзду до Києва в 1850 р. він мав намір “більше познайомитись з українською літературою і джерелами української історії”, але “діставати усе українське було трудно”. Кілька років В. Антоновичу не вдавалося знайти твори Т. Шевченка, і тільки “на третій рік я міг дістати «Чигиринського Кобзаря», і то під великим секретом”. Аналогічно “була заборонена” “Історія русів”, яку майбутній історик дістав у “рукописному виді у букініста на Подолі” (див.: Антонович В. Мемуари / В. Антонович // Син України... – Т. 1. – С. 180).

¹² Антонович В. Записка в справі обмежень української мови / В. Антонович // Його ж. Моя сповідь... – С. 158.

¹³ Маринчук В. Зъ колишнего / В. Маринчук // Мета. – 1863. – Листопадъ (вийш. 3/15 грудня). – № 3. – С. 179–181.

¹⁴ Дорошенко Д. Володимир Антонович... – С. 78, 79. Див.: Антонович В. Про твори Т. Шевченка історичного змісту / В. Антонович // Правда. – 1889. – Вип. 5. – Лютий. – С. 337–340; Низенко. Три національні типи народні / Низенко // Там само. – 1888. – Вип. 3. – Грудень. – С. 157–169; П-с-к. Історичні байки п. Маріяна Дубецького (За приводом праці про початок Запорожжя) / П-с-к // Там само. – Вип. 2. – Падолист. – С. 110–116; Турист. Лист подорожного / Турист // Там само. – 1889. – Вип. 6. – Марець. – С. 478–481 та ін.

¹⁵ Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів (далі – ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів). – Ф. 11 (Барвінські). – Спр. 4536. – 5 арк.; Д-ж-в. Міністерство графа Д. А. Толстого. Допись до “Правди” // Правда. – 1880. – Вип. 1, 2, 3 за січень, лютий, марець. – С. 98–103; Дей О. Словник українських псевдонімів (XVI–XX ст.) / О. Дей. – Київ, 1969. – С. 136.

вітав зміни в міністерстві, навівши сім аргументів, чому “ми святкуємо відставку міністра...”¹⁶. Іншого разу в опублікованій у журналі за 1888 р. статті “Три національні типи народні”, що була частиною конспекту лекцій з української антропології та етнографії, вчений писав “про українсько-руську, польську і великоруську національність, властиво про те, чим вони одна від одної відрізняються”¹⁷.

В. Антонович висвітлював національне життя в Галичині на сторінках щомісячного історико-етнографічного й літературного журналу “Киевская старина” (далі – “Киевская старина”), що упродовж чверті століття залишався на Наддніпрянщині єдиним періодичним органом, в якому друкували українознавчі матеріали російською мовою. Систематичний покажчик змісту “Киевской старины” за 1882–1906 рр., який уклала сучасна дослідниця Марина Палієнко, налічує щонайменше 40 публікацій Володимира Антоновича, з них 12 статей з історії, 7 – з археології, 1 – з літературознавства і мовознавства, 6 публікацій історичних джерел, 8 рецензій, 4 редакційні повідомлення¹⁸. Деякі публікації були присвячені галицькій проблематиці – розвитку галицько-української літератури, особливостям національного руху у краї.

На сторінках “Киевской старины” В. Антонович став на захист української народнорозмовної мови¹⁹, відкинув звинувачення в сепаратизмі галицької літератури від загальноруської, про що, зокрема, писав професор Київського університету Тимофій Флоринський в українофобській газеті “Кієвлянинь”. В. Антонович мотивував свою позицію тим, що “общерусская литература никогда не распространялась на Галицкую Русь”. Галичина перебувала упродовж багатьох століть під владою Польської держави, а з 1772 р. – під Австрією, що спричинило реальну загрозу колонізації, онічечення місцевого населення. Єдиним порятунком для збереження етнічної самобутності було введення простонародної мови в літературу, чим зайнялися народовці, “народовая партія”, отже, “возникла просто самостоятельная, а не сепаратистическая дѣятельность”²⁰. На думку В. Антоновича, більшість членів “старорусской партії”, яких опоненти звинувачували в русофільстві, російської літературної мови насправді не знали, нею “не может ... ни писать, ни говорить”. На практиці вони вживали “гибридный говоръ”, макаронічне “язичіє”. Історик вважав властивим для аналізу національного руху у краї той факт, що за півстоліття свого існування “староруси”-русифіли не мали жодного видатного письменника, тоді як серед народовців їх не бракувало (Іван Франко, Юрій Федькович, Ольга Кобилянська та ін.)²¹.

Володимир Антонович дав до журналу “Киевская старина” позитивну рецензію на монографію професора Львівського університету Ісидора Шараневича. Він визнав внесок галицького історика “въ русской исторіографіи”, праці якого відзначалися

¹⁶ *Д-ж-в*. Міністерство графа Д. А. Толстого... – С. 102, 103.

¹⁷ *Антонович В.* Три національні типи народні / В. Антонович // Його ж. Моя сповідь... – С. 90.

¹⁸ *Палієнко М.* “Киевская старина” (1882–1906). Систематичний покажчик журналу / М. Палієнко. – Київ, 2005. – С. 11, 12, 93, 94, 157, 216, 250, 426, 430, 431.

¹⁹ *Антонович В.* Къ вопросу о галицко-русской литературѣ (По поводу статьи проф. Т. Д. Флоринскаго) / В. Антонович / Оттискъ изъ журнала “Киевская старина”. – Київ, 1900. – 28 с.

²⁰ *Його ж.* Къ вопросу о галицко-русской литературѣ (По поводу статьи проф. Т. Д. Флоринскаго) / В. Антонович // Киевская старина. – 1900. – Т. 68. – Мартъ. – С. 415.

²¹ Там само. – С. 402, 403.

“основательнымъ изученіемъ источниковъ, критическими приѣмами, стоящими на уровнѣ современной исторической науки, и яснымъ логическимъ изложеніемъ”. І. Шараневич у розумінні дослідника був одним “изъ самыхъ добросовестныхъ тружениковъ на полѣ южно-русской исторіи”²². Водночас наддніпрянський історик критично відгукнувся про роман видатного польського письменника Генрика Сенкевича “Вогнем і мечем”²³, в якому було відтворено складні польсько-українські відносини часів Хмельниччини. Виступивши проти викривлення в романі історичної правди й нагнітання ворожнечі між двома народами, В. Антонович писав, що “по отношенію къ южно-русскому народу” Г. Сенкевич “старается разбудить въ своихъ единоземцахъ презрѣніе” з позицій “ложнаго патріотическаго чувства...”²⁴. Аргументованою критикою історичних поглядів Г. Сенкевича В. Антонович “здобув собі велику популярність серед галицької української громади...”, його статтю передрукувала в червні 1885 р. у перекладі українською мовою народовська газета “Діло” у Львові, а русофільське “Слово” назвало її “необыкновенно талантливой”²⁵.

Галичани неодноразово зверталися до В. Антоновича з порадами для одержання наукової інформації. Зокрема наддніпрянський історик 8 червня 1892 р. детально відповів на лист Омеляна Огоновського, в якому містилося 41 запитання, що стосувалися Шевченкового “Кобзаря”. Будучи проїздом у Львові наприкінці 1900 р., він, хоч і важко хворий, взяв на рецензію розвідку молодого галицького вченого, сина Олександра Барвінського Богдана Барвінського²⁶. На початку 1870-х років Володимир Антонович спільно з Михайлом Драгомановим вирішили скласти план обміну українськими книгами між Києвом і Львовом, що сприяло б поглибленню наддніпрянсько-галицьких зв’язків обабіч Збруча. Цю ідею обидва вчені висловили львівському товариству “Просвіта” за посередництвом Мелітона Бучинського, який 6 вересня 1871 р. надіслав до виділу положення про умови співпраці. Зокрема йшлося про потребу відкриття книгарень, що обмінювалися б літературою київських і львівських видавництв²⁷. Про такий план М. Бучинський писав 23 вересня цього ж року Ю. Федьковичу з проханням від імені М. Драгоманова дати дозвіл на видання творів буковинського письменника в Києві. У листі М. Бучинського містилася інформація про збір фольклорних матеріалів для збірника історичних пісень “з усіх Україн”, в якому галичани взяли активну участь²⁸. Однак справу не вдалося втілити в життя з огляду на брак коштів і цензурні перешкоди²⁹.

²² А. Гальшка княгиня Острожска, оповѣдане историчне д-ра Из. Шараневича, у Львовѣ, 1880 г. // Киевская старина. – 1882. – Т. 1. – Январь. – С. 209.

²³ Антоновичъ В. Польско-руссія соотношенія XVII в. въ современной польской призмѣ (По поводу повѣсти Г. Сенькевича “Огнемъ и мечемъ”) / В. Антонович // Там само. – 1885. – Т. 5. – Май. – С. 44–78.

²⁴ Там само. – С. 77.

²⁵ Кордуба М. Зв’язки В. Антоновича з Галичиною / М. Кордуба // Син України... – Т. 2. – С. 179, 180.

²⁶ Там само. – С. 180.

²⁷ Переписка Михайла Драгоманова з Мелітоном Бучинським. 1871–1877 / [зладив М. Павлик] // Збірник фільологічної секції НТШ. – Львів, 1910. – Т. 13. – С. 31, 32.

²⁸ Там само. – С. 38.

²⁹ Кордуба М. Зв’язки В. Антоновича з Галичиною... – С. 182, 183.

М. Драгоманов видав спільно з В. Антоновичем у Києві 1874–1875 рр. “Исторические песни малорусского народа” (“Историческія пѣсни малорусскаго народа”) у двох томах, що мали європейський резонанс, знайшли позитивний відгук у львівських часописах “Правда” і “Другъ”³⁰. У книзі серед української народнопісенної творчості, поряд зі збірками Михайла Максимовича, Ізмаїла Срезневського, Платона Лукашевича, Амвросія Метлинського, Пантелеймона Куліша, Миколи Костомарова, було названо фольклорні праці з Галичини Вацлава з Олеська, Жеготи Паулі, діячів “Руської трійці” та ін.³¹. Особливо цінними для М. Драгоманова і В. Антоновича були матеріали, зібрані М. Бучинським, який виконав своє “діло... на славу! ...Повернувшись у Київ, – згадував М. Драгоманов, – я застав цілі пакки присланих ним пісень, впорядкованих *lege artis* [за всіма правилами мистецтва – *I. P.*]: кожна на особному листочку, з поміткою сторони, оселі, записача”³². На заклик “участь додати до всеукраїнської культури” Володимир Навроцький також передав до Києва 1 180 пісень, які він записав³³. Серед галичан народні пісні, крім Мелітона Бучинського і Володимира Навроцького, збирали Тит Ревакович, Антін Дольницький та ін. Щоправда, значна частина надісланого фольклорного матеріалу з Галичини так і залишилася неопрацьованою в рукописах³⁴.

В. Антонович доклав чимало зусиль для активізації українського руху в Галичині в останній третині XIX ст. Зокрема був серед наддніпрянських діячів, що сприяли відновленню часопису “Правда” у квітні 1872 р. як “письма літературно-політичного”, підтримав заснування Товариства ім. Шевченка у Львові 1873 р., а на початку 90-х років – перетворення його в наукове. Особисто від нього надходили кошти, зібрані наддніпрянськими громадівцями, для підтримки видавничої діяльності галицьких народовців, особливо після Емського указу, зокрема серед чого і на видання “Правди”³⁵. Траплялися навіть курйозні випадки, коли, наприклад, лист від адміністратора “Діла” Дем’яна Гладилевича з проханням матеріальної підтримки для часопису в 1888 р. випадково потрапив до рук не самого Володимира Антоновича, а його однофамільця також професора Київського університету Афіногена Антоновича, запеклого українофоба³⁶.

В. Антонович постійно відстежував особливості національного руху в Галичині. Він був серед наддніпрянських громадівців (поряд із Михайлом Драгомановим, Миколою Лисенком, Федором Вовком, Олександром Русовим, Павлом Чубинським, Павлом Житецьким та іншими, всього – 31 особа), які підписали “Одкритий лист з

³⁰ Там само. – С. 173.

³¹ Исторические песни малорусского народа с объяснениями Вл. Антоновича и М. Драгоманова. Предисловие // Драгоманов М. П. Вибране (“...мій задум зложити очерк цивілізації на Україні”) / [упоряд. Р. Міщук]. – Київ, 1991. – С. 46.

³² Драгоманов М. Австро-руські спомини (1867–1877) // Драгоманов М. Літературно-публіцистичні праці: у 2 т. – Київ, 1970. – Т. 2. – С. 166.

³³ Студинський К. Перша зустріч Михайла Драгоманова з галицькими студентами / К. Студинський // Україна. Науковий двохмісячник українознавства. – Київ, 1926. – Кн. 2–3. – С. 74.

³⁴ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ України). – Ф. 362 (Студинський К.). – Оп. 1. – Спр. 141. – Арк. 21, 22, 22 зв.

³⁵ Кордуба М. Зв'язки В. Антоновича з Галичиною... – С. 183, 185, 192.

³⁶ Там само. – С. 191, 192.

України”, надісланий до редакції львівської “Правди” 1873 р.³⁷ Він був надрукований у часописі в листопаді 1873 р. (№ 19)³⁸. У листі “перед галицькою громадою”, зокрема, дано критичну оцінку політичної програми русофільської течії, репрезентованої товариством “Русская рада”, що “для галицько-руського народу недостойна, а для Росії ... шкідлива...”³⁹. Другий “Одкритий лист з України” редакція “Правди” надрукувала в № 3 у березні 1874 р.⁴⁰ Під листом було 24 підписи, автори намагалися поглибити наддніпрянсько-галицькі стосунки, висловлювали сподівання, що “наші народолюбці – як у Галичині, так і на Вкраїні – не відступляться правила слабих «unitis viribus res parvae crescunt» [від з’єднання сил зростають і малі діла – *I. P.*]”⁴¹. “...Під нашим листом, – згадував М. Драгоманов, – підписались майже всі активніші з молодшої (з 60-их років) генерації діячів української справи...”⁴², до якої належав і В. Антонович.

Наддніпрянський історик мав багатолітні стосунки з галичанами, причому не тільки з народовськими діячами, але й з окремими русофілами. Так, у його листуванні з Яковом Головацьким після виїзду останнього 1867 р. до Росії містився обмін інформацією з наукових питань. В. Антонович як голова підготовчого комітету III Всеросійського археологічного з’їзду, що проходив у Києві з 14 серпня по 3 вересня 1874 р. (за новим стилем), особисто підписав надіслане запрошення на ім’я Я. Головацького для участі в засіданнях⁴³. Однак виступ останнього різко антипольського спрямування спричинив рішучий спротив серед частини учасників, переважно поляків⁴⁴. Наприкінці з’їзду головуєчий Олексій Уваров навіть зауважив, що “усі реферати не зходили з наукового поля, окрім одного [*Я. Головацького – I. P.*], про котрий можна тільки пожалкувати”⁴⁵. У листі до Я. Головацького 28 листопада 1874 р. В. Антонович просив колишнього діяча “Руської трійці” надіслати реферат, виголошений на з’їзді, для публікації⁴⁶. Наддніпрянський історик дипломатично писав, що “высказанные мотивы обоимъ намъ весьма близки и понятны, какъ людямъ родившимся и живущимъ в

³⁷ ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Ф. 11 (Барвінські). – Спр. 4238. – Арк. 3, 4.

³⁸ Одкритий лист з України до редакції “Правди” // Правда. – 1873. – Ч. 19. – 16(28) падолиста. – С. 660, 661.

³⁹ Драгоманов М. Австро-руські спомини... – С. 224, 225.

⁴⁰ Откритий лист з України до редакції “Правди” // Правда. – 1874. – Ч. 3. – 1(13) марця. – С. 125–128.

⁴¹ Драгоманов М. Австро-руські спомини... – С. 227, 228.

⁴² Там само. – С. 226.

⁴³ Інститут літератури ім. Т.Шевченка НАН України. Відділ рукописних фондів і текстології. – Ф. 104 (Головацький Я.). – Спр. 986. – Арк. 1, 2, 11.

⁴⁴ М. Драгоманов писав на сторінках “Правди”, що “реферат п. Головацького про руску колонізацію у Галичині і Буковині не давав майже ніяких фактів и поглядів. Се був набір фраз, які завсїгда бачиш напр. у «Слові». Російській публиці, котра ёго слухала, реферат п. Головацького кинувся в очи хиба довготою своєю та польською вимовою и чудним язиком...” (Див.: *Українець*. Археологічний зїзд у Києві / *Українець* // Правда. – 1874. – Ч. 19. – 18(30) падолиста. – С. 802).

⁴⁵ *Українець*. Археологічний зїзд у Києві... – С. 802.

⁴⁶ Видання збірки затягнулося, Я. Головацький листовно запитував В. Антоновича 15 березня 1877 р., чи ще не вийшли друком матеріали київського археологічного з’їзду і чи будуть умі-

такої странѣ, гдѣ польскія замашки слишкомъ чувствительно отзываются на участи людей, не желающихъ пѣть ... подѣ польскій камертонъ”. За словами адресанта, більшість киян (“огромное большинство”) поставилася до реферату Я. Головацького “или сочувственно, или спокойно”, а виступ обуривав тільки поляків і був не зовсім зрозумілий для деяких приїжджих учасників з’їзду⁴⁷.

В. Антонович особисто від себе і М. Драгоманова подякував Я. Головацькому за підтримку в підготовці до друку “Історичних пісень малоруського народу”. “Поправками Вашими относительно фонетики Галицко-русского говора, – писав він у листопаді 1874 р., – будемъ стараться пользоваться по мѣрѣ силъ..., съ самимъ говоромъ мы вовсе не знакомы...”⁴⁸. Я. Головацький 17 листопада 1874 р. високо оцінив видані В. Антоновичем у співавторстві з М. Драгомановим “Історичні пісні...” (“книга для меня весьма интересна”). Це видання, писав галичанин, було першою спробою глибоко наукового аналізу народних пісень: “Духовая жизнь этой страны недостаточно известна въ Россіи, а за границей это – прямо terra incognita [невідомо країна – *I. P.*]”⁴⁹. Водночас висловив зауваження про доцільність писати у книзі етнонім “руській”, “руську”, а не “руській”, “руську” (“украинское произношение может кому-то казаться, пожалуй, лучше, красивѣе, благозвучнѣе или оригинальнѣе, но оно фонетически не вѣрно, не точно”)⁵⁰.

Серед галичан, з якими мав листовні контакти В. Антонович, були М. Бучинський, О. Барвінський та деякі ін. Зокрема М. Бучинський висловив подяку в листі до В. Антоновича від 3 вересня 1871 р., що “дбаєте за святу спадщину народу, за будучности его поруку, за ниву словесну українську...”. Він виявляв інтерес до збірника українських історичних пісень, упорядкуванням якого займалися В. Антонович і М. Драгоманов, що, за словами М. Бучинського, представляв “живу літопись України...”⁵¹. Як відомо, у зборі народнопісенного матеріалу до збірника “Исторические песни малорусского народа”, що вийшов у Києві в 1874–1875 рр., брали активну участь галичани. Особливо цінними для В. Антоновича були матеріали, надіслані М. Бучинським, який у лютому 1872 р. писав наддніпрянському історикові про прагнення виробити “спільну, книжну, живу нашу мову”⁵². Після Емського указу 1876 р. національний рух на підросійській Україні звузився до “малого струмка”: більшість громадівців відійшла від активної діяльності, а ті, хто продовжували працювати, мали вузьке культурно-просвітницьке спрямування. В. Антонович був одним із лідерів “старих” громадівців, що виступали під гаслом “аполітичного культурництва”, відмежовувалися від політичних питань, прагнули формувати українську національну свідомість легальним шляхом, наскільки

щені в них “выдержки изъ моей статьи...” (Див.: Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. Відділ рукописних фондів і текстології. – Ф. 104. – Спр. 152. – Арк. 1).

⁴⁷ Там само. – Спр. 398. – Арк. 1 зв., 2.

⁴⁸ Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. Відділ рукописних фондів і текстології. – Ф. 104. – Спр. 398. – Арк. 1, 1 зв.

⁴⁹ Там само. – Спр. 151. – Арк. 1.

⁵⁰ Там само. – Арк. 2, 2 зв.

⁵¹ Переписка Михайла Драгоманова з Мелітоном Бучинським... – С. 7.

⁵² Переписка Михайла Драгоманова з Мелітоном Бучинським... – С. 92.

ки це офіційно дозволялося⁵³. Водночас успіхи в діяльності народовців у Галичині під гаслом “органічної праці” стали привабливим контрастом до антиукраїнських репресій царизму в Росії. Галичани успішно розвивали національний рух у 1880-х роках в умовах політичних свобод Австро-Угорщини, тоді як участь наддніпрянців у русі відходила на другий план, між українськими діячами по обидва боки австро-російського кордону нерідко виникали особисті непорозуміння⁵⁴. Серед галичан, як і раніше, існував брак інформації про Наддніпрянщину, місцева преса нечасто подавала відомості про український рух під Росією. Так, редактор “Діла” Іван Белей з жалем писав до Михайла Драгоманова у грудні 1888 р., що в часописі друкували статті “про болгар та сербів, а про Україну нема, бо все якось нам не велося навязати з ким-небудь на Україні такі зносини, щоб забезпечити собі непереривні періодичні дописи ... з тамошного руху і життя-буття”⁵⁵.

Поштовх до подолання непорозумінь між галичанами й наддніпрянцями дала перша поїздка В. Антоновича, лідера “Старої громади”, до Галичини в 1880 р. Першому візиту передувала спроба київського генерал-губернатора розправитися з українськими громадівцями, а заодно з лібералами, під приводом боротьби з російськими соціалістами-народниками, що розгорнули терористичну діяльність. Власті планували усунути з Київського університету 12 професорів, зокрема В. Антоновича, однак до цього справа не дійшла. Скориставшись правом ординарного професора (одержав у 1878 р.) на цілорічне закордонне відрядження, дослідник вирішив здійснити поїздку в Європу, але через бюрократичну тяганину виїхав із Києва аж на початку весни 1880 р. Він прибув разом із дружиною і двома доньками до Львова 6 березня⁵⁶. У столиці Галичини підтримував контакти насамперед із старшим поколінням народовців, як свідчить його щоденник, найчастіше зустрічався з Ісидором Шараневичем, Корнилом Сушкевичем, Василем Ільницьким, Олександром і Омеляном Огоновськими. Натомість до молодшого покоління поставився байдуже, не погоджуючись із друкуванням “Діла” етимологічним правописом та їх тяжінням до “спілки” з русофілами⁵⁷.

Детальнішу інформацію про знайомство В. Антоновича з Галичиною дають його “щоденні нотатки закордонної подорожі 1880 р.”⁵⁸. Тут записано, що вже в перший день після приїзду до Львова він зустрічався з Михайлом Диметом і Володимиром Барвінським, пізніше – з Ісидором Шараневичем, Антоном Петрушевичем, відвідав наукові установи (університетську бібліотеку, Інститут Оссолінських тощо), після чого

⁵³ *Лисяк-Рудницький І.* Роля України в новітній історії / І. Лисяк-Рудницький // *Лисяк-Рудницький І.* Історичні есе: у 2-х т. – Київ, 1994. – Т. 1. – С. 146; *Його ж.* Інтелектуальні початки нової України // Там само. – С. 183.

⁵⁴ *Мудрий М.* Формування новочасної національно-політичної культури українського суспільства Галичини (проблема зовнішніх моделей) / М. Мудрий // *Вісник Львівського університету. Серія історична.* – Львів, 2003. – Вип. 38. – С. 140, 142.

⁵⁵ *Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895)* / [зладив М. Павлик]. – Чернівці, 1912. – Т. 5 (1886–1889). – С. 295.

⁵⁶ *Антонович В.* Щоденні нотатки закордонної подорожі 1880 р. / В. Антонович // *Антонович В.* Твори. Повне видання. – Київ, 1932. – Т. 1. – С. 285; *Кордуба М.* Зв'язки В. Антоновича з Галичиною... – С. 192.

⁵⁷ *Чорновол І.* Польсько-українська угода... – С. 45.

⁵⁸ *Антонович В.* Щоденні нотатки закордонної подорожі 1880 р. ... – С. 285–301.

лаконічно занотував 8 березня про “состояние галицко-русской партии – ее упадок и раздоры”⁵⁹. За понад 2,5 місяці перебування у Львові (до 25 травня) В. Антонович мав зустрічі з представниками різних національно-політичних орієнтацій, переважно старшого покоління народовців (усього в щоденнику зафіксовано понад 20 осіб). Щоправда, ці записи досить лаконічні, без будь-якої інформації про зміст розмов, за деякими винятками (наприклад, про В. Ільницького міститься прихильний запис: “...тип умного и делового русина...”). Впадає у вічі, що на ім’я молодого редактора “Діла” В. Барвінського натрапляємо в щоденнику В. Антоновича лише раз. Відомий історик нечасто спілкувався з молодшими народовцями – більше часу приділяв науковій роботі⁶⁰. Про це, зокрема, так і написано в донесенні львівської поліції в 1880 р. Вона інформувала вище керівництво, що В. Антонович не брав активної участі у громадському житті краю, займався переважно науковою діяльністю, серед чого багато працював у бібліотеці Оссолінеуму⁶¹.

Відомості про першу поїздку В. Антоновича до Галичини можна одержати також із його листування. Так, він писав зі Львова наддніпрянському вченому і громадському діячеві Ф. Вовку 14(26) березня 1880 р., що виїхав “из Киева в весьма поганое и тревожное для наших друзей время...”⁶². У наступному листі 25 березня (6 квітня) того ж року зауважив: “Приезд мой во Львов, хотя веду себя совсем мирно, занимаюсь только гелертерством [із німецької *Gelehrter* – вчений, гелертерство означає книжну, відірвану від життя і практичної діяльності вченість, наукову діяльність – *I. P.*] и не хожу ни в какие казина, клубы и т. д., возбудил целый потоп ругани в польских газетах...”. Він писав також про свої успіхи в опрацюванні джерельного матеріалу у Львові, особливо в Інституті Оссолінських, де знайшов “пребогатый научный материал”⁶³. Однак невдовзі В. Антонович констатував зміну ставлення до себе поляків (“поляки ругаться перестали, и теперь уже чего-то через край любезничают”)⁶⁴, що було пов’язано, мабуть, із ближчим знайомством польських діячів із наддніпрянським істориком, зачинателем тривалих польсько-українських угодівських контактів ще з середини 70-х років. Як відомо, Володимир Антонович під час археологічного з’їзду 1874 р. у Києві зблизився із групою варшавських істориків, зокрема з випускником Київського університету Олександром Яблоновським, але на перших порах справа обмежувалася загальними розмовами і співпрацею на науковій ниві⁶⁵.

Побувавши в Західній Європі (доїхав аж до португальської столиці Лісабона), В. Антонович повернувся додому на початку 1881 р., коли ситуація в Києві за час

⁵⁹ Там само. – С. 285.

⁶⁰ Антонович В. Щоденні нотатки закордонної подорожі 1880 р. ... – С. 285, 287, 290. Характерно, що 15 травня 1880 р. В. Антонович відвідав у Львові як народовську “Просвіту”, так і засідання русофільської “Русской рады”.

⁶¹ Державний архів Львівської області. – Ф. 350 (Дирекція поліції у Львові Галицького намісництва). – Оп. 1. – Спр. 4912. – Арк. 39.

⁶² Антонович М. Недруковані листи В. Б. Антоновича до Ф. К. Вовка (З архіву УВАН) // Син України... – Т. 1. – С. 239.

⁶³ Там само. – С. 241.

⁶⁴ Там само. – С. 242.

⁶⁵ Історія Львова: у 3 т. / [редкол. Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій]. – Львів, 2007. – Т. 2. – С. 243.

його відсутності змінилася кардинально. Імператор остаточно схилився до рішення проголосити в Росії Конституцію, була навіть створена спеціальна комісія для розробки програми реформ на найближчі роки (очолював її Михайло Лоріс-Меліков). Однак після вбивства царя російськими революціонерами-народниками в березні 1881 р. близькі надії на обмеження чинності Емського указу знову розбилися вщент. В умовах реакції, яка почала панувати тоді в Російській імперії, наддніпрянські громадивці були змушені прискіпливіше звернути свої погляди на Галичину. Конституційні можливості під австрійською владою створювали умови для вільного національного розвитку, усвідомлення цього приходило під враженням свіжих розповідей В. Антоновича. Можливо, саме в той час почали вживати термін “український П’ємонт”, на появу якого, переконує дослідник Ігор Чорновол, не могло не вплинути недавнє перебування видатного історика в Італії та Галичині⁶⁶. Образ Галичини як “українського П’ємонту” формували передусім наддніпрянські діячі (П. Куліш, О. Кониський, М. Драгоманов та ін.) після Валуєвського циркуляра 1863 р., але особлива заслуга в цьому належить В. Антоновичу.

Під час першої поїздки до Львова 1880 р. В. Антонович потрапив під пильний нагляд поліції, що підозрювала його у прихильності до соціалістичних теорій. Слово “хлопоман” щодо В. Антоновича перекладалося як друг селян (“bauernfreund”), однак йому вдалося уникнути прямих репресій з боку поліцейських органів⁶⁷. У липні 1885 р. проїздом до Італії на лікування він удруге побував у Львові зі своїми учнями Костянтином Арабажином, Оленою Доброграсвою і Катериною Мельник (у майбутньому – дружиною). В. Антонович мав за дорученням київської “Старої громади” нараду з народовськими діячами у справі видання спеціального додатка до часопису “Батьківщина”, присвяченого справам підросійської України, а також щодо вступу І. Франка до редакції загальноукраїнського журналу “Зоря” у Львові. На Франковій участі як молодого талановитого письменника в редагуванні “Зорі”, що з 1885 р. перейшла у власність Товариства ім. Шевченка, наполягали наддніпрянці, але проти, з огляду на його соціалістичні, радикальні погляди, рішуче виступила частина галицьких народовців⁶⁸. В. Антонович підтримав бажаний для наддніпрянських діячів компроміс між І. Франком і старшими народовцями в Галичині, що мав би, як сподівалося, підвищити літературний рівень журналу та, відповідно, тираж. Усупереч позиції М. Драгоманова В. Антонович намагався залучити до співпраці в журналі навіть радикала М. Павлика. Водночас у липні 1885 р. він проводив археологічні розкопки спільно з І. Шараневичем у Звенигороді й с. Залукві поблизу Галича⁶⁹.

Другий візит В. Антоновича до Галичини знайшов позитивний відгук серед галичан, з якими він спілкувався. Щоправда, М. Павлик категорично відмовився вступити до редакції народовської “Зорі”, але знайомство з лідером київської громади справило на нього добре враження. Про це, зокрема, галичанин відверто писав М. Драгоманову, особливо його зацікавила ідея видання географічного словника України⁷⁰. “Пізнавсья

⁶⁶ Чорновол І. Польсько-українська угода... – С. 46.

⁶⁷ Там само. – С. 95, 96, 97.

⁶⁸ Дорошенко Д. Володимир Антонович... – С. 72.

⁶⁹ Кордуба М. Зв'язки В. Антоновича з Галичиною... – С. 179.

⁷⁰ Там само. – С. 193, 194.

з ним, – зауважив М. Павлик у листі до М. Драгоманова 26 липня 1885 р. – Дуже міні подобав сьа особисто ј науково, ... чоловік живий”. В. Антонович переконував галичанина співпрацювати з народовцями, “давати свої праці в “Зорю”, та даремна [це – *I. P.*] робота...”⁷¹, – підсумував М. Павлик. Він листовно радив М. Драгоманову зустрітися з В. Антоновичем де-небудь в Італії, щоб обговорити суть політичної ситуації на підросійській Україні (лист від 5 серпня 1885 р.). “Непремінно їдьте [на зустріч із В. Антоновичем за кордоном – *I. P.*], – переконував М. Павлик М. Драгоманова, – бо після Вашого виїзду, ост(анніми) роками, на Україні стан річей змінив сьа в головнім, – шчо Вам конче треба знати, коли не хочете, шчо б Ваші писанья ј заходи в ціј справі відбивались далі як о стіну”⁷². Очевидно, М. Павлик під час короткого спілкування з В. Антоновичем відчув розбіжності між двома наддніпрянськими діячами в оцінці перспектив розвитку національного руху. Невдовзі між “Старою громадою” і М. Драгомановим відбувся розрив у стосунках, початок якому поклала листовна полеміка останнього з В. Антоновичем у 1885 р.⁷³

У листі з Рима 8 вересня 1885 р. В. Антонович писав М. Драгоманову, що, перебуваючи близько місяця у Львові, переконався в силі москвофільської “партії”, що завдячувала фінансовій підтримці російському царизму, тоді як позиції місцевих народовців були ще досить слабкими (“никогда еще натиск централизма московского на Галицию не был так силен, как в настоящее время, благодаря крупной денежной помощи ... москвофильская партия торжествует..., народова партия ... страдает слабостью энергии...”). У розумінні В. Антоновича назріла необхідність видання антимосквофільського органу, навколо якого необхідно було об’єднати прихильників українофільських поглядів у Галичині. Кияни натиснули на І. Франка, щоб, як писав В. Антонович, він погодився “во что бы то ни стало идти с народовцами, на народо-вцев же в том смысле, чтобы не оказывали давление на Франка и смелее выступали против москвофилов”⁷⁴. У відповідь М. Драгоманов 10 вересня 1885 р. листовно заперечив тезу про силу галицького москвофільства, як і нагальну потребу боротьби з ним, оцінював суть політичної ситуації у краї, як пробудження мас – міщанства і селянства: “Массы в Галиции все же = украинским, ... уважение к их быту и языку поднялось”. М. Драгоманов залишався прихильником заснування “прогресивного” журналу “Поступ” у Львові, що підготувало би ґрунт для створення партії з програмою “в роде западно-европейских радикальных, с приноровлением к местным условиям”⁷⁵.

Однак драгоманівські плани зруйнувала угода про співпрацю І. Франка з журналом “Зоря” в 1885 р. “В этой унии виноваты, конечно, молодые галичане, – писав М. Драгоманов В. Антоновичу, – но ... еще более виноваты и Вы с ко(мпанией)”. Лист М. Драгоманова містив гострі слова на адресу галицьких народовців. Автор висловлював також образу на українських громадівців із Наддніпрянщини й особисто В. Антоновича, що уклали “згоду без меня и против меня”, але в нього не було

⁷¹ Переписки Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895) / [зладив М. Павлик]. – Чернівці, 1910. – Т. 4: (1882–1885). – С. 423.

⁷² Переписки Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895)... – С. 431, 432.

⁷³ *Чорновол І.* Польсько-українська угода... – С. 52, 54.

⁷⁴ В. Б. Антонович до М. П. Драгоманова // Син України... – Т. 2. – С. 115.

⁷⁵ Там само. – С. 117, 118, 119.

сумніву в недовготривалості Франкового перебування в редакції “Зорі”, створення самостійного радикального журналу і партії (“...лично я это перетерплю, ... через несколько лет и журнал, и партия будет”)⁷⁶. У недалекому майбутньому так і сталося, коли у Львові 1890 р. під ідейним впливом М. Драгоманова виникла Русько-українська радикальна партія (РУРП) – перша модерна українська політична партія, у створенні якої взяли активну участь І. Франко та М. Павлик, а партійним органом став громадсько-політичний двотижневик “Народ”. На той час взаємини В. Антоновича з М. Драгомановим зіпсувалися остаточно.

Опинившись після Емського указу 1876 р. у вимушеній еміграції, М. Драгоманов закликав наддніпрянських громадівців не зупинятися перед репресіями російського царизму, робити все можливе, щоб національний рух одержав модерне європейське спрямування. Він переконував київську “Стару громаду” й особисто В. Антоновича в “потребі поставити український рух на ґрунт європейськїй ідеїно і географічно”. Тільки це, вважав він, дасть змогу українській справі “пережити теперішню реакцію”⁷⁷. Однак соціалістичні й антимонархічні ідеї, висловлені у драгоманівському збірнику “Громада” в Женеві, не знайшли відгуку на підросійській Україні, видалися громадівцям надто радикальними, не придатними до місцевих умов. М. Драгоманов висловлював невдоволення В. Антоновичеві через нерегулярність надсилання київською громадою коштів на видавничу діяльність за кордоном і брак обіцяного літературного матеріалу⁷⁸. Ідейні розходження у громадівському русі між “культурниками” та “політиками”, за термінологією Сергія Світленка⁷⁹, в середині 1880-х років поглибилися настільки, що київські громадівці розірвали співпрацю з М. Драгомановим, зневірившись у соціалістичному напрямі його еміграційної діяльності. Остаточний розрив у стосунках В. Антоновича і М. Драгоманова відбувся в кінці 1885 р., коли вони розійшлися в розумінні тенденції розвитку національного руху⁸⁰.

В. Антонович зайняв, на відміну від М. Драгоманова, поміркованішу позицію, критично ставився до діяльності молодих громадівців-“політиків”. Водночас в обох діячів були розходження в оцінці значення російської літератури для української інтелігенції. У листі до М. Драгоманова 8 вересня 1885 р. В. Антонович прямо написав: “Самый большой вредъ въ культурномъ отношеніи приносить украинской интеллигенціи то, что она воспитывается исключительно на російской литературѣ, вмѣсто того, чтобы искать источника свѣта въ любой литературѣ западно-европейской...”⁸¹. На його думку, російський царизм посилив свій тиск на Галичину з метою русифікації (“...никогда еще натискъ централизма московского на Галицію не былъ такъ силенъ, ...

⁷⁶ Там само. – С. 120, 123.

⁷⁷ Архів Михайла Драгоманова. – Т. 1. Листування Київської старої громади з М. Драгомановим (1870–1895 рр.) / [за ред. Р. Смаль-Стоцького]. – Варшава, 1937. – С. 280.

⁷⁸ Палієнко М. Київська стара громада у суспільному та науковому житті України (Друга половина XIX – початок XX ст.) / М. Палієнко // Київська старовина (Київ). – 1998. – № 2. – С. 69.

⁷⁹ Світленко С. Українські громади другої половини XIX – початку XX ст. (Особливості ідеології та діяльності) / С. Світленко // Київська старовина. – 1998. – № 2. – С. 25.

⁸⁰ Палієнко М. Київська стара громада... – С. 70.

⁸¹ Архів Михайла Драгоманова... – Т. 1. – С. 29.

благодаря крупной денежной помощи ... москвофильская партия торжествует...”⁸². Однак М. Драгоманов у листі 10 вересня 1885 р. не погоджувався з цією думкою про силу в Галичині “москвофильства... , напротив, никогда украинофильство не было такъ сильно, какъ теперь, хотя «народовцы» теперь еще болѣе нуль, чѣмъ когда-нибудь”⁸³. М. Драгоманов писав киянам із Женеви у квітні 1886 р., що “українство як форма стоїть тепер в Галичині так міцно, як ніколи”, боротьба з москвофильством “вже маїже зкінчилася на користь українства, т. ј. народовства”⁸⁴.

В. Антонович був одним з ініціаторів заснування “Руської історичної бібліотеки” в 1886 р., що відіграла важливу роль у процесі обґрунтування окремішності української історії від історичного минулого Польщі та Росії. Вона містила переважно перекладні праці, стала першим серійним виданням фахової історичної літератури українською мовою і виконувала функцію ознайомлення галичан із досягненнями наддніпрянських авторів у галузі української історії⁸⁵. Ініціатори видання “Бібліотеки” – В. Антонович та О. Барвінський – започаткували систематичну творчу співпрацю наддніпрянських і галицьких істориків⁸⁶. “Бібліотека” мала не тільки академічне, а й виразно політичне значення, сприяла утвердженню всеукраїнської національної єдності, підготувала ґрунт для появи фундаментальної праці М. Грушевського “Історія України-Руси”. Поштовх для видання “Бібліотеки” дало особисте знайомство О. Барвінського з В. Антоновичем у Києві в серпні 1885 р., куди галичанин їздив для роботи в місцевих архівах. Окрім зовсім “щирого” в розмові Володимира Антоновича, який продумав програму “Бібліотеки”, план видавництва Олександр Барвінський обговорив з Олександром Кониським, Василем Вовком-Карачевським і Павлом Житецьким⁸⁷. Розмови О. Барвінського з В. Антоновичем, згадував галичанин про свою поїздку 1885 р. до Києва, а також “під час його побуту в Тернополі [коли В. Антонович удруге їздив до Галичини – *I. P.*], ще більше впевнили мене про потребу основної історичної освіти серед нашої суспільности”⁸⁸.

Однак виникло мовно-правописне питання, суть якого полягала в тому, що українські історики в Росії видавали свої твори, як правило, літературною російською мовою, яку в Галичині мало хто знав, тож без перекладів було не обійтися. Серію “Руської історичної бібліотеки” вирішено видавати не “кулішівкою”, на фонетичній основі, а етимологічним правописом, що, за твердженням О. Барвінського, робилося

⁸² Там само.

⁸³ Там само. – С. 33.

⁸⁴ Драгоманов М. Листи до Ів. Франка і інших. 1881–1886 / [видав І. Франко]. – Львів, 1906. – С. 216.

⁸⁵ Люзьяк М. “Руська історична бібліотека”: на шляху формування національної свідомості українського народу / М. Люзьяк // Записки ЛНБ ім. В. Стефаника: зб. наук. праць. – Львів, 2002. – Вип. 9–10. – С. 166.

⁸⁶ Бурдуланюк В. Наукове товариство імені Шевченка – всеукраїнський науковий центр кінця ХІХ – початку ХХ століть / В. Бурдуланюк // Українознавчі студії. – Івано-Франківськ, 2007–2008. – Вип. 8–9. – С. 328.

⁸⁷ Барвінський О. Спомини з мого життя / О. Барвінський / [упоряд.: А. Шацька, О. Федорук; ред.: Л. Винар, І. Гирич]. – Нью-Йорк; Київ, 2004. – Ч. 1–2. – С. 366, 367.

⁸⁸ Барвінський А. Заснування катедри історії України в Львівському університеті / А. Барвінський // Записки НТШ. Відбитка. – Львів, 1925. – Т. 141–143. – С. 1.

для того, щоби “приєднати якнайбільш передплатників ... і тим здобути потрібні грошеві засоби на видавництво...”⁸⁹. Галицькі русофіли категорично не сприймали “кулішівку”, а видання етимологією мали більше шансів знайти прихильників серед русофільської інтелігенції в душі проголошеної концепції “органічної праці”. Крім мовно-правописної, ще однією проблемою, з якою зіткнулися видавці “Бібліотеки”, було питання термінології. Як зауважив Д. Дорошенко, “термінологія перекладів – річ дуже важна в тім часі, коли наукова, а спеціально історична література на українській мові була дуже вбога”⁹⁰. Серед галичан того часу були поширені самоназви “Русь” і “руський”, рідше – “малоруський”, а терміни “Україна”/“український”, вживані народовцями, особливою популярністю не послуговувалися. У суспільній свідомості галичан явно бракувало розуміння відмінностей між “руським” (народовці) і “руським” (москвофіли) світом, усвідомлення окремішності русинів-малоросів-українців від великоросів-росіян, що було джерелом для живлення русофільських настроїв у краї.

В. Антонович запропонував видавцям “Бібліотеки” об’єднати дві назви в одну, що відобразилося в популярній згодом формулі “Русь-Україна”, “русько-український”. О. Барвінський пізніше згадував, що в 1885 р. під час серпневої наради в Києві з ініціативи В. Антоновича прийнято рішення “усталити вислів щодо назви нашого народу й краю в супротивности до Московщини” – “українсько-руський” та “Україна-Русь”⁹¹. З одного боку, треба було показати історичну тяглість українських земель від давньоруських часів, відмінності “малоруського” масиву від Великоросії-Московщини, а з другого – засвідчити національну єдність русько-українського простору по обидва боки австро-російського кордону. Однак видавці, що мали на меті поширення української національної свідомості в масах, від початку зіткнулися із серйозними фінансовими труднощами. “Бібліотека” потрапила до переліку заборонених у Росії видань, що обмежувало видавничі можливості⁹². Передплата і деяка грошова допомога (зокрема, за словами О. Барвінського, В. Антонович передав йому під час другого перебування в Києві “від незнаного мені добродія” 100 руб.) не покривали видатків на “Бібліотеку”⁹³. Незважаючи на несприятливі обставини, “Бібліотека” мала успіх у місцевих читачів (до 1904 р. вийшло 24 томи, з них 15 – у Тернополі), з 1889 р. видання регулярно фінансував Галицький сейм, а з 1894 р. його перенесли до Львова, де підготовкою і друком матеріалів зайнялося НТШ⁹⁴.

Резонансною подією, що дала поштовх до зближення галичан та наддніпрянців, стала друга поїздка О. Барвінського до Києва на святкування Шевченкових роковин 1888 р. Він мав розмови з В. Антоновичем про міжнародну ситуацію, можливість збройного конфлікту між Австро-Угорщиною і Росією. В. Антонович сподівався, що українське населення в Росії на випадок війни прихильно поставиться до австрійської

⁸⁹ Барвінський О. Спомини з мого життя... – Ч. 1–2. – С. 368.

⁹⁰ Дорошенко Д. Володимир Антонович... – С. 72, 73.

⁹¹ Барвінський О. Спомини з мого життя... – Ч. 1–2. – С. 368.

⁹² Чорновол І. Олександр Барвінський у контексті розвитку історичної науки в Галичині / І. Чорновол // Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w. / [pod red.: J. Maternickiego, L. Zaskilniaka]. – Rzeszów, 2004. – Т. 2. – С. 265, 267.

⁹³ Барвінський О. Спомини з мого життя... – Ч. 1–2. – С. 371.

⁹⁴ Люзяк М. “Руська історична бібліотека”... – С. 166.

армії. “Коли ж ми розговорилися на сю тему, – писав у спогадах О. Барвінський, – передвиджуваної в політичних кругах окружної розправи” між двома імперіями та “можливості вводу австрійської армії в межі російського царства”, наддніпрянський історик заявив, що українське населення “не далося ужити за топориче російській сокирі проти австрійської армії і віднеслося до неї приязно”⁹⁵. “В хаті одного земляка” в Києві зібралось понад 100 учасників урочистостей, за висловом О. Барвінського, з “всіх усюдів”. З емоційною промовою виступив В. Антонович, як згадував О. Барвінський, “тихим, як звичайно, голосом провідник закордонної України” поінформував “про саме свято і його значінє для розвитку нашої народної ідеї, ... вказав на задачі, які повинна сповнити українська освічена верства”. На пропозицію В. Антоновича, О. Барвінський ознайомив присутніх з особливостями національного життя в Галичині. “На мене зробив сей вечер незвичайне вражінє, – писав він. – Але й всі зібрані одушевились потребою ближших і тіснійших взаємин між російськими і австрійськими українцями...”⁹⁶.

В останній третині XIX ст. галицьке русофільство все більше еволюціонувало на проросійські позиції, що виразно засвідчив судовий процес над русофільськими діячами 1882 р., відомий в історії як “процес Ольги Грабар”. На ґрунті боротьби з русофільством серед народовців і польських політичних угруповань Галичини поступово визріла угодовська ідея, яку підтримали наддніпрянські громадівці, зокрема В. Антонович. Ідею польсько-народовської угоди підтримав австрійський уряд в умовах дипломатичного конфлікту з Росією, що назрівав у другій половині 80-х років, для успішнішої протидії русофільству на місцевому ґрунті. У контексті угодовських контактів, що активізувалися після поїздки О. Барвінського до Києва 1888 р. і його спілкування з В. Антоновичем, виникло питання відновлення загальноукраїнського журналу “Правда” у Львові (виходив з 1867 р. із перервами). В. Антонович підтримав видання “Правди” з жовтня 1888 р., що незважаючи на серйозні суперечності в редакції навколо програми часопису, підготувало ґрунт для польсько-української угоди. Проголошена восени 1890 р., “нова ера” мала гучний резонанс, але не знайшла широкої підтримки в тогочасному українському суспільстві (як і в польському). Від початку проти неї рішуче виступили русофіли і радикали, противники угодовства незабаром виділилися серед народовців, що були незадоволені дрібними поступками польської адміністрації. Вже на грудневих 1892 р. загальних зборах “Народної ради” (русофільська “Галицкая Русь” назвала їх “ліквідацією “нової ери”)⁹⁷ учасники засудили політику уряду щодо русинів, а за потреби закликали послів перейти в опозицію⁹⁸.

В. Антонович як один з ініціаторів польсько-української угоди намагався змінити ситуацію. На початку 1891 р. (за новим стилем) він за дорученням київської громади приїжджав до Львова, втретє після 1880 і 1885 рр. У листі до Ф. Вовка 8 січня В. Антонович писав зі столиці Галичини: “Вот уже два дня сижу во Львове и ... попал в

⁹⁵ Барвінський О. Спомини з мого життя... – Ч. 1–2. – С. 393, 394.

⁹⁶ Барвінський О. Спомини з мого життя... – Ч. 1–2. – С. 395.

⁹⁷ Ликвідація “новой эры” // Галицкая Русь (Львовъ). – 1892. – № 286. – 19(31) декабря. “Дѣло, начатое ошибочно безъ живого контакта съ цѣльмъ народомъ, веденное безъ ширости, поддерживаемое искусственно, не можетъ долго устоятись”, – писала газета (С. 1).

⁹⁸ Чорновол І. Польсько-українська угода... – С. 169.

такої водоворот, что кручусь як муха в укропі і голова ходором ходить”⁹⁹. Він передав лідерів народовців, голові “Руського клубу” Ю. Романчукові листа від наддніпрянських українофілів, в якому прямо мовилося про необхідність продовження дотеперішньої угодовської політики. Лист закінчувався закликом працювати і боротися до кінця, доки рідний народ не увійде в європейську сім’ю, “засвоївши на ґрунті національному усе те, що властиво загальнолюдській культурі, цивілізації і поступу”¹⁰⁰. Володимир Антонович спілкувався з намісником Галичини Казимиром Бадені, відомими галицькими діячами Олександром Барвінським, Омеляном Огоновським, Богданом Дідицьким та ін.¹⁰¹ Галицькі народовці з радістю зустріли приїзд Володимира Антоновича, про що він, зокрема, писав дружині Катерині Мельник. “Галичане люди весьма гостеприимные и радушные, – наголошував В. Антонович 28 грудня 1890 р. (9 січня 1891 р.), – и до сих пор принимают меня так любезно, что вечно приходится даже несколько стесняться от чрезмерной их предупредительности”¹⁰². Його прийняли в почесні члени “Просвіти” і Товариства ім. Шевченка, що справило на історика незабутнє враження, як видно з його листа до дружини 31 грудня 1890 р. (“...сегодня галичане устроили мне ... высокаторжественную овацию...”)¹⁰³.

Свої враження від поїздки до Галичини в 1891 р. В. Антонович висловив у листуванні з Ф. Вовком. Так, він піддав нищівній критиці діяльність галицьких радикалів та їхнього ідейного натхненника М. Драгоманова в еміграції. У листі до Ф. Вовка з Праги 11(23) січня 1891 р. писав, що його взаємини з М. Драгомановим “довольно обострены..., эта клика вздорная – и без почвы”. Радикали мали підтримку на Наддніпрянщині переважно серед нечисленної української молоді, за словами В. Антоновича, “насквозь проникнутой держимордством и диктаторскими пожеланиями (в каждом кружке не более 10 человек) и на львовских двух литераторах (Фр. [анко] и Павл. [ик])”. Радикальний рух “не может ничего создать и только мешает всем делам, конечно, насколько может”¹⁰⁴. Водночас угодовську політику народовців у Галичині В. Антонович всіляко підтримував (“...мне поведение народовцев кажется в высокой степени симпатичным и много обещающим...”). Він лаконічно висловився про польсько-українську угоду 1890 р.: “Это первый тактичный в политике шаг, конечно, с необходимыми уступками как в каждой парламентской комбинации”. Автор сподівався на підтримку австрійської влади і польської сеймової більшості в українському питанні, писав, що невдовзі “последует поддержка правительства и, вероятно, значительные уступки со стороны поляков”. Опозиція проти “нової ери” з боку соціалістів-радикалів, на думку В. Антоновича, була глибоко помилковою. “Газета «Народ», – писав він про часопис радикалів, – в последних №№ представляет

⁹⁹ Антонович М. Недруковані листи... – С. 244.

¹⁰⁰ Кордуба М. Зв'язки В. Антоновича з Галичиною... – С. 198.

¹⁰¹ Там само.

¹⁰² Листи В. Антоновича до Катерини Мельник за 1881–1903 роки // Син України... – Т. 1. – С. 290.

¹⁰³ Там само.

¹⁰⁴ Антонович М. Недруковані листи В. Б. Антоновича до Ф. К. Вовка (з архіву УВАН) / М. Антонович // Син України... – Т. 1. – С. 246.

лиш набір площадної брани. Что еще хуже, радикалы сделали попытку соединиться для протеста с москвофилами и запачкались до крайности¹⁰⁵.

Щодо критичного ставлення новоствореної РУРП до “нової ери”, то В. Антонович вбачав позитив у тому, що для польського суспільства стануть очевидними відмінності між галицькими радикалами і народовцями, яких раніше нерідко звинувачували в соціалізмі. Він писав Ф. Вовку в січні 1891 р., що політика радикальних лідерів “ясно разрывает связь народовцев с радикалами и тем разрушает последнее сомнение в массе польского общества, подозревавшего по незнанию и глупости, что народовцы стоят под знаменем М.[ихаила] П.[етровича] [Драгоманова – *I. P.*]”¹⁰⁶. У листі В. Антоновича з Белграда 7(19) лютого 1891 р. містився заклик до Ф. Вовка як відомого вченого в еміграції приділяти значно більше уваги підавстрійській Галичині, що мала набагато кращі, ніж у Росії, можливості для національного руху, але гостро відчувала брак фахових наукових сил. “Поселившись во Львове, – писав В. Антонович, – Вы окажете неимоверную пользу, ... галицкая публика скорбна наукою, еще несколько человек народовцев (Огоновский [Омелян – *I. P.*], Смаль-Стоцкий, Целевич) кое-как работают научно; «твердые» [москвофіли – *I. P.*] вместо науки верзут беспощадную архаическую схоластику, молодые (soi-disant) [т. зв. із французької – *I. P.*] радикалы и позитивисты ... целиком разменялись на дешевую публицистику”¹⁰⁷. Під час візиту до Львова в 1891 р. В. Антонович був як “courtier” [посередник – *I. P.*], запропонувавши “Просвіті” 25–30 тис. австрійських гульденів на будівництво народного інституту з музеєм і бібліотекою, а також “решил подарить в онование его: 1) свою коллекцию древностей, ... 1000 предметов или свыше того; 2) свою коллекцию автографов южнорусских (120–150); 3) коллекцию документов и рукописей”¹⁰⁸.

Про своє спілкування з В. Антоновичем у Львові 1891 р. писав русофіл Б. Дідицький у спогадах¹⁰⁹. Наддніпрянський історик відвідав бібліотеку русофільського Народного дому, темою розмови було українське питання (“вопросъ украинскій”). Б. Дідицький погоджувався з активізацією останнім часом у Галичині українофільства (“партіи новоукраинской”), водночас у короткій розмові відкрито не виступав проти фонетики, яку він, на відміну від В. Антоновича, різко засуджував¹¹⁰. Під час розмови з російським філологом проф. Антоном Будиловичем, що виявляв інтерес до Галичини (його дружина була донькою одного з лідерів місцевих русофілів Адольфа Добрянського), Богдан Дідицький був більш відвертим. Обидва діячі вважали українську фонетику “настоящимъ для Руси «коренемъ зла»”¹¹¹. В. Антоновичу й А. Будиловичу присвятив Б. Дідицький власні спогади на схилі віку, чим продемонстрував

¹⁰⁵ Там само.

¹⁰⁶ *Антонович М.* Недруковані листи В. Б. Антоновича до Ф. К. Вовка... – Т. 1. – С. 246.

¹⁰⁷ Там само. – С. 249.

¹⁰⁸ Там само.

¹⁰⁹ Щоправда, Б. Дідицький на схилі віку точно не згадав, коли відбулася зустріч (“...года изъ послѣднѣго десятка прошлаго вѣка...”) (Своежильевыи записки Богдана А. Дѣдицкого. – Ч. 1: Где-що до исторіи саморозвитія языка и азбуки Галицкой Руси. – Львовъ, 1906. – С. 82).

¹¹⁰ Своежильевыи записки Богдана А. Дѣдицкого... – Ч. 1. – С. 83, 84.

¹¹¹ Там само. – С. 85.

визнання їх внеску в національний рух, незважаючи на різні ідейні погляди. Про поїздку В. Антоновича в Галичину 1891 р. пізніше згадував народовський діяч, один з ініціаторів “нової ери” О. Барвінський. В. Антонович, за його спогадом, виїхав у наукове відрядження в Європу й одержав доручення від київської “Старої громади”, “щоби він при сій нагоді, задержуючись переїздом у Львові, в Кракові і у Відні, де були кружки радикальної академічної молодіжи, перевів з ними основну розмову і довів їх до отямлення [тобто не виступати проти угоди – *I. P.*]”¹¹².

У розмовах з І. Франком і М. Павликом В. Антонович відкрито підтримував “новоєрівську” політику¹¹³. Він розкритикував діяльність галицьких радикалів у відповідь на закиди М. Драгоманова проти “українолюбців” у Росії, опубліковані в “Народі” 1890 р. (Ч. 10). Так, львівська “Правда” в уявленні М. Драгоманова була перейнята “духом старозаконної національної нетерпимости в поглядах на сусідів наших Великорусів”¹¹⁴. Своє розчарування від ближчого знайомства з радикалами В. Антонович передав у листах. “Здалека вони мені здавались неначе чимсь серйозним, – відверто писав він О. Барвінському 24 січня (7 лютого) 1891 р. із Відня, – на ділі ж тільки багато крику..., це мені здається загалом дурниця”. У листі мовилося про відсутність у радикалів реальної сили, ясної ідеї та солідарності між собою¹¹⁵. Натомість М. Павлик про свою зустріч із В. Антоновичем доводив до відома М. Драгоманова 11 січня 1891 р.: “Загальне вражінє стрічі у мене дуже прикре, зовсім не те, шчо 1885 р.”. В. Антонович приїхав до Львова, очевидно, “в справі угоди, – писав М. Павлик. – Я його сам визвав на розмову про крок народовців, і він сказав, шчо похвалляє їх”. Наддніпрянський історик висловив невдоволення діяльністю галицьких радикалів, що виступають проти угодовства спільно “з москвофілами, ... ми [українофіли – *I. P.*], мовляв, працюємо в користь деспотизму”¹¹⁶. Наприкінці листа М. Павлик наголошував, що “на Україні ... люті дуже за виступи [радикалів – *I. P.*] протів угоди”. Їх підтримує “із старших [громадівців – *I. P.*] один” тільки Максим Ковалевський¹¹⁷.

У середині січня 1891 р. В. Антонович виїхав зі Львова до Кракова, Праги і Відня. В австрійській столиці він мав розмови про “львівські справи” з польським політиком Антоній Хамцем, членами віденського товариства “Січ” та ін. Однак місія Володимира Антоновича закінчилася невдачею, за висловом історика Мирона Кордуби, “йому не вдалося противників угоди переконати про корисність «нової ери»...”¹¹⁸. Як свідчить лист В. Антоновича до О. Барвінського від 24 січня (7 лютого)

¹¹² *Барвінський О.* Спомини з мого життя / О. Барвінський / [упоряд. А. Шацька; коментар Б. Янишина; ред.: Л. Винар, М. Жулинський]. – Київ, 2010. – Т. 2, – Ч. 3–4. – С. 250.

¹¹³ *Кордуба М.* Звязки В. Антоновича з Галичиною... – С. 198.

¹¹⁴ *Драгоманов М.* На увагу українолюбцям у Росії // Народ. – 1890. – Ч. 10. – 15 мая. – С. 152.

¹¹⁵ ЦДІАЛ України. – Ф. 362. – Оп. 1. – Спр. 181. – Арк. 5. У споминах О. Барвінський надрукував два листи від В. Антоновича: 12(24) січня і 24 січня (7 лютого) 1891 р. (*Барвінський О.* Спомини з мого життя... – Т. 2. – Ч. 3–4. – С. 250–252).

¹¹⁶ Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895) / [зладив М. Павлик]. – Чернівці, 1910. – Т. 6 (1890–1891). – С. 104, 105, 106.

¹¹⁷ Там само. – С. 107.

¹¹⁸ *Кордуба М.* Звязки В. Антоновича з Галичиною... – С. 198, 199.

1891 р., уже за кілька місяців після проголошення “новоерівської” політики виявилися серйозні розходження між двома сторонами. Поляк Антоній Хамець і міністр галицьких справ у Відні Філіп Залеський під час розмов із Володимиром Антоновичем чітко дали зрозуміти, що вони “не дуже удоволені угодою, яку з Вами [Олександром Барвінським як головним рушієм компромісу з боку галицьких народовців – *I. P.*] звів Бадені”¹¹⁹. Незважаючи на розчарування в угодовській політиці, В. Антонович не розірвав зв’язків із галичанами, займав чітко австрофільську позицію з огляду на жорсткі антиукраїнські репресії в Російській імперії. Як писав у листі до Ф. Вовка 25 січня (6 лютого) 1891 р., Габзбурзька монархія – “единственная держава, от которой можно ожидать если не сразу полной автономии, то хоть права развивать постепенно и свободно свою культуру”¹²⁰.

У контексті угодовських контактів кінця 1880-х років розглядалося питання заснування кафедри історії України у Львівському університеті під керівництвом В. Антоновича. Її відкриття було однією із пропозицій, поданих народовцями на розгляд намісника Галичини восени 1890 р. Однак серйозною перешкодою для приїзду видатного історика до Львова була, по-перше, його належність до православної конфесії (в очах австрійських і польських політиків православ’я асоціювалося з російською імперською ідеєю, до того ж проти нього свідчила свідомо зміна католицького віросповідання на православне)¹²¹; по-друге, В. Антоновичу не враховувався би великий стаж викладацької роботи в Росії¹²². У березні 1892 р. австрійський цісар дав дозвіл на створення кафедри, але В. Антонович після деяких вагань відмовився від нової посади. Не допомогли навіть поїздки до Києва для переговорів із ним на початку 1893 р. редактора газети “Діло” Івана Белея та Олександра Барвінського. Як згадував пізніше О. Барвінський, І. Белей не довідався “нічого певного щодо рішення проф. Антоновича”¹²³. Про результати візиту редактор “Діла” написав у детальному звіті по приїзді з Києва до Львова 19 березня 1893 р. Зокрема, за порадою В. Антоновича, І. Белей мав розмову з М. Грушевським у нього на квартирі. М. Грушевський, перспективний учень В. Антоновича, поставив декілька умов свого приїзду до Галичини (“віри ніколи б я не змінив”, пішов би працювати “лиш на посаду надзвичайного професора” й ін.)¹²⁴. У кінці листа І. Белей писав, що “справа, як бачите, досить запутана”, висловив побоювання, щоб у результаті інтриг кафедру не очолив москвофіл (“кацап”) або поляк, для чого О. Барвінському пропонувалося вжити негайних заходів¹²⁵.

Наприкінці 1893 р., після отриманого від О. Кониського листа 13(25) листопада, О. Барвінський сам приїхав до Києва, де “застав проф. Антоновича і Грушевського, мені

¹¹⁹ Клід Б. До історії “нової ери”. Неопублікований лист Володимира Антоновича до Олександра Барвінського / Б. Клід // Україна модерна. – 1996. – Ч. 1. – С. 147, 148.

¹²⁰ Антонович М. Недруковані листи... – С. 247.

¹²¹ Чорновол І. Польсько-українська угода... – С. 133, 134.

¹²² Барвінський О. Заснування катедри історії України в Львівському університеті / О. Барвінський // Син України... – Т. 1. – С. 440.

¹²³ Його ж. Заснування катедри історії України в Львівському університеті / О. Барвінський // Записки НТШ... – С. 6, 7, 9.

¹²⁴ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Ф. 11. – Спр. 596. – Арк. 38, 41, 41 зв.

¹²⁵ Там само. – Арк. 42, 43.

вже особисто знайомого з давнішого побуту в Києві. ... Я подав причину мого приїзду і висловив як від нашої громади, так і від правительства горяче бажання”, щоб кафедру очолив-таки В. Антонович¹²⁶. Серед причин відмови В. Антоновича, крім уже названих, були й похилий вік (у 1894 р. йому виповнювалося 60 років) та небажання безпосередньо в'ясувати складні обставини внутрішньополітичного життя Галичини. В. Антонович переймався тим, що “нова ера”, одним з ініціаторів якої він був, не мала широкої підтримки в галицькому суспільстві, зазнала невдачі. Прикро вразили його також закулісні інтриги у Львові щодо обсадження нової кафедри. Як відомо, було кілька кандидатур на посаду професора: зять Исидора Шараневича Володимир Мількович, перший голова Наукового товариства ім. Шевченка Юліан Целевич, який передчасно помер у 1892 р., професор Краківського університету Анатоль Левицький та ін.¹²⁷ У розмові з О. Барвінським наприкінці 1893 р. В. Антонович відверто наголошував, що в поважному віці й по довголітній “мозольній праці він не почував у собі настільки сили, щоби міг сповнити таку важну і трудну задачу [в Галичині – *І. Р.*]¹²⁸. На початку 90-х років В. Антонович доклав чимало зусиль для перетворення львівського Товариства ім. Шевченка на наукове, брав участь у формуванні першого тому “Записок НТШ” у Львові 1892 р.¹²⁹

М. Грушевський пізніше згадував, що в 1891 р., довідавшись від В. Антоновича про план “заснування катедри руської історії” у Львівському університеті, дав згоду перейти працювати на новостворену кафедру, “бачучи в тім патріотичний обов’язок. ... Коли кого можна уважати причиною, що я опинивсь на львівській кафедрі, то власне його [В. Антоновича – *І. Р.*]: він зрікся сеї кафедри і вказав на мене”¹³⁰. Вибір В. Антоновича виявився вдалим, М. Грушевський у Львові розгорнув багатогранну діяльність, що була вагомим інструментом конструювання історичної пам’яті українців, охопила три головні напрями: розбудова Наукового товариства ім. Шевченка, організація широкої видавничої діяльності рідною мовою, підготовка і виховання нових кадрів українських істориків, що сформували школу М. Грушевського¹³¹. Його заслугою стало наукове обґрунтування схеми історії України з давніх часів (зокрема в багатотомній фундаментальній праці “Історія України-Руси”, перший том якої вийшов у Львові 1898 р.), що заклало наукові основи для національно-визвольної боротьби українського народу в ХХ ст. В. Антонович радів першим успіхам свого учня на науковій ниві в Галичині, про що, зокрема, відверто писав М. Грушевському в листі 11 жовтня 1894 р. із Києва: “Сердешне радію, бачучи, з яким повагом Ви несеете прапор дійсного русского професора у Львові”¹³².

¹²⁶ Барвінський О. Заснування катедри історії України... – С. 12, 13.

¹²⁷ Чорновол І. Польсько-українська угода... – С. 135, 136.

¹²⁸ Барвінський О. Заснування катедри історії України... – С. 13; Дорошенко Д. Володимир Антонович... – С. 85.

¹²⁹ Дорошенко Д. Володимир Антонович... – С. 82, 83, 84.

¹³⁰ Грушевський М. Як мене спроваджено до Львова (Лист до Хв. Редакції “Діла”) // Син України... – Т. 1. – С. 444, 445.

¹³¹ Педич В. Історична школа Михайла Грушевського у Львові (1894–1914 рр.). – Івано-Франківськ, 1997. – С. 57, 163.

¹³² Листи В. Антоновича до М. Грушевського за 1889–1900 роки // Син України... – Т. 1. – С. 258.

Востаннє В. Антонович (помер у 1908 р.) приїжджав у Галичину в листопаді 1900 р., по дорозі на лікування в Італію, зупинявся в будинку О. Барвінського у Львові. Однак, будучи вже важко хворим, він не втручався у громадсько-політичні справи¹³³. Збереглися два короткі листи В. Антоновича до О. Барвінського з Каталонії від 12(24) грудня 1900 р. та 1(14) січня 1901 р.¹³⁴. У першому автор скаржився на брак інформації про громадсько-політичне життя в Галичині, про яке знав тільки “з тутешніх газет”, просив надсилати галицьку пресу, щоб “не стратити зовсім розуміння ситуації”¹³⁵. В останньому видатний історик, довідавшись від колеги про гостроконфліктну політичну ситуацію у краї, висловив думку, що вона “невесела”, але в політиці завжди треба якийсь час перетерпіти¹³⁶.

Отже, В. Антонович мав значний вплив на Галичину як видатний історик і громадський діяч, за словами М. Кордуби, був одним із “перших піонерів духового єднання галичан з придніпрянцями” у XIX ст.¹³⁷. У розумінні В. Антоновича під-австрійська Галичина була невід’ємною частиною етнічного українського простору, що в умовах жорстких антиукраїнських репресій у Російській імперії і легальних конституційних можливостей для української діяльності в Австро-Угорщині мала відіграти роль загальноукраїнського центру, “П’ємонту” України. В. Антонович у творах, зокрема на сторінках “Киевской старины”, інформував українське суспільство Наддніпрянщини про особливості громадського життя галицьких русинів-українців. Він був одним з ініціаторів запровадження в науковий і суспільний обіг нового терміна “Русь-Україна” (“русько-український”), щоб засвідчити національну єдність українського народу обабіч Збруча, на відміну від російського, з давніх часів. Після першої публікації у Галичині у 1863 р. наддніпрянський історик постійно друкувався в місцевій народовській пресі, мав багатолітні стосунки з галицькими діячами, насамперед із родиною Барвінських, кілька разів приїжджав до краю. Найбільший вплив на галичан В. Антонович мав у 1880-х – на початку 90-х років, що було пов’язано з підготовкою і проведенням політики “нової ери”, польсько-українського порозуміння.

¹³³ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Ф. 11. – Спр. 528. – Арк. 11; *Барвінський Б.* Кілька споминок про пок. проф. Вол. Антоновича / Б. Барвінський // *Руслан.* – 1908. – Ч. 62. – 15 (28) марця. – С. 2, 3.

¹³⁴ Листи Володимира Антоновича до Олександра Барвінського // *Руслан.* – 1909. – 1(14) січня. – С. 3, 4.

¹³⁵ Листи Володимира Антоновича до Олександра Барвінського за 1891–1901 роки // *Син України...* – Т. 1. – С. 238.

¹³⁶ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Ф. 11. – Спр. 528. – Арк. 7, 9.

¹³⁷ *Кордуба М.* Звязки В. Антоновича з Галичиною... – Т. 2. – С. 172.